

УДК 141.332

Загарницька І. І.

Чуттєвість людини як філософська проблема

Висвітлюється історична генеза поглядів на феномен людської чуттєвості. Обґрунтовується думка про те, що чуттєвість, емоційний відгук – сутнісна характеристика людського роду, з якої народжуються любов і ненависть, добро і зло, совість і гідність. Наголошується, що відсутність уваги до виховання почуттів має катастрофічні наслідки для розвитку особистості, оскільки саме в них закладена вся повнота людського існування.

Ключові слова: чуттєвість, емоційний відгук, особистість.

Думки науковців з приводу людської чуттєвості завжди були неоднорідними. Відмінність поглядів вилилася у тривале протиставлення свідомості й почуттів, логічного та емоційного, розуму й серця, раціонального та ірраціонального. Його гостроту яскраво характеризують відомі вислови Р.Декарта – «Я мислю, отже існую» [3,481], та Ж.–Ж.Руссо, який стверджував, що «існувати – значить почувати, тому що вартість почуттів незрівнянно вище розуму» [9,216].

Свою цікавість до почуттів дослідники спрямовували на значне коло питань: їх роль у пізнанні світу; співвідношення з інтелектуальним і раціональним, оцінним та експресивним; статус з позиції філософії, психології, фізіології та інших наук. Арістотель розпочав аналіз почуттів з подиву, Р.Декарт – з сумніву, К.Ушинський – з успіху. На думку І.Канта, почуття не помиляються не тому, що вони завжди мислять істинно, а тому, що вони не мислять взагалі, вони відчувають. Софіст Протагор переконував, що світ є таким, яким він представлений в почуттях людини. Ця думка відображена в його висловах: «Людина є мірою всіх речей існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують»; «Як ми відчуваємо, так воно й є в дійсності»; «Все є таким, яким воно нам здається» [7,172]. Іншими словами: є тільки те, що людина сприймає своїми органами чуття, і немає того, що пройшло повз них. Платон вважав почуття дієвим засобом формування особистості, а вірно спрямовані задоволення та страждання розглядав як сутність виховання.

Філософське розуміння «чуттєвого» набуває всезагального характеру вже в давньогрецьких натурфілософів, які намагались репрезентувати всю різноманітність явищ, доступних чуттєвому сприйняттю, як результат спільного їм усім початку. Але це розмаїття явищ природи вони шукали насамперед у чомусь тілесно визначеному. Подальший розвиток філософії,

заснований на такому підході, призвів до втрати універсальності в розумінні «чуттєвого», до поступового відокремлення категорії «чуттєвого» від всезагального.

Згодом, завдяки думці, що почуття затьмарюють для людини світ справжнього знання, філософи дали їм низку назв: «темне знання», «неясне пізнання», «нечітка уява». Наприклад, Демокріт, за легендою, навіть виколов собі очі, щоб ніщо не відволікало його від спостереження справжнього. Вважалося, що називатися філософом має право лише той, хто спромігся піднятися над власними почуттями та неупереджено виявити сутність речей. Аристотель був переконаний, що в почуттях людини відображуються конкретні речі та явища, але справжню істину про них можна виразити лише в поняттях – безпосередніх продуктах не почуттів, а розуму. Б.Спіноза доводив, що людські почуття можуть й перешкоджати наближенню до істини, якщо вони дезорганізують пізнавальний процес.

Середньовічному підходові до почуттів притаманна думка: тіло – «в'язниця душі», а пристрасті – ланцюг, що прикує до тлінного світу особистість, яка не підкорить їх одному дозволеному почуттю – вірі в Бога. Й хоча емоційний світ людини дуже цікавив середньовічних мислителів, її афективні реакції викликали в них недовіру та осуд. Визнаючи необхідність контролю розуму над почуттями, філософи того часу головною метою існування людини все ж таки вважали підкорення пристрастей «істинній вірі». «Службова» роль розуму стосовно віри, схвалення тільки обумовлених нею почуттів – найважливіший принцип середньовічного світорозуміння.

Новизна, яку принесло Відродження – це, на думку одного з дослідників естетики тієї епохи А.Ф.Лосева, «надзвичайно енергійне висунення примату краси, причому почуттєвої краси» [5,64]. Вперше в історії західної культури в центр ставиться особистість, яка поєднує в собі почуттєвий, інтелектуальний і творчий початки. Культура Відродження із притаманною їй художньо-естетичною формою осмислення почуттів – апологією «свята почуттів», нової чуттєвості, – допомогла розкріпачити світ людської чуттєвості, розхитала ортодоксію попередньої епохи.

Філософи Просвітництва ставляться до почуттів людини суворіше, ніж за Відродження. Головним завданням вони вважають їх наукове вивчення та дослідження, а також регулювання їх засобами розуму задля збільшення шляхетності почуттів на користь людини. У філософських концепціях Нового часу – емпіризмі й раціоналізмі – розум і чуттєвість протиставляються. Раціоналісти розглядають чуттєвість як спрощений розум, емпіристи вважають розум ускладненим досвідом відчуттів. Наведемо кілька прикладів.

Ф.Бекон розрізняє чуттєву та розумну душу людини. Розумна душа входить у людину за божественним провидінням, вона є предметом теології, а чуттєва душа має всі характеристики тілесності і є предметом філософських досліджень. Таким поділом він створює для науки концепцію, яка дає змогу вивчати людину та її вчинки. Чуттєвість Ф.Бекон визнає вихідним моментом пізнавальної діяльності особистості.

Творцем класичного сенсуалізму визнають Д.Локка, який першим довів, що мислення загального ґрунтується на чуттєвому сприйнятті суцього та сутності, що знання загального та істина ґрунтуються на чут-

тевому досвіді. Сенсуалізм Д.Локка тісно пов'язаний з методологічним емпіризмом: визнається роль розуму, однак обмежується його значення. Функція розуму – комбінувати емпірично створені судження. Д.Локк заперечує існування вроджених ідей і стверджує поняття рефлексії. Душа людини, на його думку, позбавлена вроджених ідеальних структур та понять, тому він проголошує душу чистим аркушем, на який досвід накладає свої письмена.

Наслідуючи головні принципи філософії Д.Локка, досліджував можливість чуттєвого пізнання дійсності і Д.Берклі. Але, разом з тим, він зміг висвітлити слабкі місця матеріалістичного сенсуалізму. На основі роздумів про властивості субстанції як носія властивостей речей філософ робить висновок, що субстанція принципово не підвладна чуттям. Він наголошує, що саме людські чуття виступають основою, субстанцією речей, які сприймаються як сукупність різних властивостей. У його праці «Трактат про початки людського знання» міститься висновок, що субстанцією може бути лише дух чи суб'єкт, який сприймається чуттєво. Щоб довести це, Д.Берклі використовує аналіз різних чуттєвих властивостей людини і стверджує, що чуттєве сприйняття кольорів, руху, смаку, форм речей неможливе без відповідних ідей, що мають існувати до сприйняття речі чи виникати разом із відчуттями. Вказуючи на суперечливість ситуації, коли ідея може існувати до сприйняття речей (бо це фактично означає наявність чуттєвого сприйняття), Д.Берклі називає помилковою думку про можливість існування матеріальної немислячої субстанції. Речі є лише комплексами наших чуттів, їх існування можливе виключно завдяки нашій свідомості.

Діяч Просвітництва Ж.–Ж.Руссо висуває тезу, що чуттєва діяльність людини є не тільки самостійною формою суб'єктивності, а що це – головна форма духовної діяльності, основа формування особистості. Саме від ідеї Руссо про першість почуттів у філософії починається лінія, яка на передній план духовного життя індивіда виводить підсвідомі мотиви його дій. Навіть совість та геніальність у творах Ж.–Ж.Руссо розглядаються як найвищі форми інстинктивності, відокремлені від розуму. Він першим висуває тезу, що односторонній розвиток інтелекту порушує гармонію між здібностями індивіда та потребами організму, і, в результаті, послаблює природні сили людини.

Згідно з Ж.–Ж.Руссо, головна причина людських страждань – протиріччя між природою людини та суспільними інститутами. Подолати їх вдасться через зміну системи освіти та методів виховання. У своїй системі виховання Ж.–Ж.Руссо головним вважає почуття, тому інколи його книгу «Еміль, або Про виховання» називають філософією почуття, а його педагогіку – вихованням почуттів. Підкреслюючи, що наука доступна всім, а почуття – кожній людині, філософ зазначав: «... ми слабкі нашими поняттями, зате ми великі нашими почуттями» [9,145].

Згодом ця ж думка прозвучить у творах В.Г.Белінського, який вважав, що без почуттів ідеї холодні, позбавлені енергії та не здатні перейти у справу. Він оцінював людей, виходячи із сили і дієвості їх почуттів. «Мертві бувають між живими, – писав він, – так же, як і живі між мертвими, тому що те, що життя для тварини, то смерть для людини...що життя для раба життєвих потреб і користі, який нічого не бачить далі задоволення потреби голоду і кишені..., – то смерть для людини мислячої і почуваючої» [2,74].

Інший представник епохи Просвітництва, Л.Фейєрбах, також надавав величезного значення безпосередності людських переживань, сердечності людських відносин. Чуттєвість він розумів як синтетичну, узагальнюючу характеристику антропологічних якостей «природи людини», її тілесності, розуму, волі, серця. Філософ був переконаний, що людина має саме стільки почуттів, скільки необхідно для цілісного сприйняття світу.

Цікаві думки щодо чуттєвості людини знаходимо у представників української кордоцентричної філософії або української філософії серця Г.Сковороди, П.Юркевича, М.Гоголя, Т.Шевченка і П.Куліша. Філософський кордоцентризм, на думку С.Ярмуса, означає те, що основну рушійну роль в житті людини відіграють не розумово-раціональні сили, а, скоріш, енергія її почуттів, або, образно кажучи, «сили людського серця» [14,402]. Тобто, почуття – домінуюча, а мислення і воля – підпорядковані функції. Цікаво, що й Г.Гете, дотримуючись подібної думки, стверджував, що перед великим розумом слід схилити голову, а перед великим серцем – коліна.

П.Юркевич був переконаний, що людина, яка не вміє розуміти власне серце із властивими йому почуттями та емоціями, не вміє бачити і слухати себе саму, така людина дивиться на світ чужими очима. Витонченість чуттєвого сприйняття призводить до розвитку в особистості прагнення сердечного пізнання світу, так званого прямого пізнання дійсності – не розумом, а серцем. А серце необхідно виховувати, розвиваючи в людині чуйність та душевність.

Природою почуттів цікавився і німецький філософ В.Г.Ляйбніц, шукаючи компромісну позицію між раціоналізмом Р.Декарта та емпіризмом і сенсуалізмом Д.Локка. І хоча вважав, що без чуттєвого досвіду жодна інтелектуальна діяльність була б неможливою, однак зазначав, що чуттєвість – це смутне пізнання, що потребує розумового пояснення та впорядкування. Лише розум здатен оцінити чуттєве задоволення від прекрасного як безпосереднє відчуття порядку. Цим поглядом на природу чуттєвості В.Г.Ляйбніц розпочав тенденцію визначати смак як здатність інтуїтивно відчувати прекрасне, як почуття, що стосується лише приємної зовнішньої форми.

Поступово протиставлення емоцій та інтелекту втрачало гостроту: філософи визнавали, що пошуки істини потребують гармонійного поєднання розуму й почуттів. Зрозуміло, ця думка не була для науки новою – ще в XIII сторіччі Р.Бекон відзначав, що існують два види знання, одне – отримане завдяки аргументам, інше – через переживання. Але лише починаючи з І.Канта у філософії розум та чуттєвість почали розглядатися як дві самостійні здібності. І.Кант називає їх двома стовбурами пізнання. Його позиція дозволяє не лише зрозуміти самостійність розуму та чуттєвості, а й точніше окреслити зміст поняття «чуттєвого». Роль «чуттєвого» І.Кант обмежує тим, що воно робить об'єкти наочними, але істинність цих об'єктів затверджує чистий розум, логіка. Філософ розрізняє емпіричні відчуття (чуттєве сприйняття, відчуття) та естетичні почуття, причому і емпірична чуттєвість, і естетичні почуття є певними модифікаціями стану суб'єкта.

Видатний російсько-американський соціолог П.Сорокін, досліджуючи закономірності розвитку цивілізацій, торкнувся феномену чуттєвого в своїй роботі «Соціальна та культурна динаміка». Ключова категорія

автора – це соціокультурна суперсистема, в основі якої лежить світогляд, сформований на базі визначеного способу пізнання. Для кожного її типу інтегруючим фактором виступають чотири філософські світоглядні посилки: бачення природи об'єктивного світу, природи потреб, рівня задоволення та шляхів і методів насичення останніх. Виходячи з цього, П.Сорокін визначив три типи суперсистем: 1. умоглядна або спіритуалістична, що базується на надчуттєвій реальності; 2. сенсуалістична, що визнає чуттєвість джерелом та мірою усіх речей; 3. ідеалістична, що базується на синтезі інтуїції, розуму та чуттєвості. Названі суперсистеми існують ідеально, але історично об'єктивуються в матеріальних засобах задоволення потреб людей.

Запропонована П.Сорокіним типологія суперсистем нагадує погляди російського вченого М.Хлебникова, який у 70-і роки XIX ст. виділив три типи цивілізацій: чуттєву, утилітарно-реалістичну та ідеалістично-релігійну. Кожен тип має в основі визначену ціннісну (у термінології автора – «регулятивну») орієнтацію. Пріоритетом чуттєвих цивілізацій виступають матеріальні насолоди та чуттєве кохання, що головує серед людських потреб і пропагується як культовий феномен. Всі суспільні процеси побудовані на індивідуалізмі та жадобі до насолоди, що виснажує духовні сили народу і не гарантує відтворення нації. Філософ характеризує даний тип цивілізації як регресивний і прогнозує його швидке зникнення з історичної сцени.

Визнаючи чуттєве одним із найважливіших аспектів буття, П.Сорокін так як і М.Хлебніков застерігає, що постійна орієнтація людини на почуттєву насолоду та максимальний прибуток призводять до втрати почуття міри і духовних засад власного існування.

Розглянувши в своїй книзі «Людина. Цивілізація. Суспільство» почуттєве мистецтво, П.Сорокін зазначає, що воно прилучає людину до багатства сенсорно сприйманої дійсності, показує останню у всій розмаїтості та вводить культуру сприйняття цієї розмаїтості в повсякденне життя. Натомість перебільшена почуттєвість мистецтва неминуче призведе до кризи. Маючи на меті «принести витончену почуттєву насолоду: розслаблення, збудження втомлених нервів, розвагу, звеселення», це мистецтво «відзначене збуджуючою хтивістю» рівня «вино – жінки – пісня» [10,437]. Мистецтво поступово стає товаром, створеним для продажу. В результаті стрімко поширюється концепція людської культури, де «все духовне ... висміюється» [10,469].

Цікаві погляди на людську чуттєвість знаходимо у працях А.С.Канарського, що прагнув осмислити діалектику естетичного процесу як теорії пізнання феномену чуттєвого взагалі. Протиставлення чуттєвого раціональному, на думку А.С.Канарського, веде до виключення з чуттєвості моменту свідомості, розуму, духовності, отже, до невірного уявлення її саме там, де вона має братися в закінченій, досконалій формі, наприклад, в саморусі того ж мистецтва.

Чуттєве – це не просто предметність діяльності людини, що байдуже споглядається чи сприймається. Це – особлива предметність, насамперед у тому розумінні, що з нею пов'язане і виявлення певних цінностей існуючого (чи то у вигляді властивостей, якостей чи особливостей речей) і виявлення такого стану людини, який у відношенні не лише самої людини, але й суспільства виступає як дійсно безпосереднє чи по-людські самоцільне. Ця цілісність стану визначається не стільки

тим, що людина сприймає, скільки тим, як відбувається таке сприйняття, чи який соціальний сенс даного акту діяльності взагалі. Іншими словами, цільність такого роду залежить не лише від особливостей предмету і його якостей, які, безперечно диктують спосіб сприйняття речі, але й від характеру соціального буття людини в цілому, в кінцевому рахунку, від характеру суспільного виробництва. Чуттєве завжди несе характеристики цього виробництва – головного у способі життєдіяльності і світосприйняття особистості.

Завдання, на думку А.С.Канарського, полягає в тому, щоб із самого початку представити чуттєвий акт людини таким, яким він є, в його дійсній природі. Але його дійсність – це, по-суті, вся історія соціального буття людини. І якщо саме в цій історії вперше породжується і розвивається людська чуттєвість, то природа її настільки ж складна, наскільки складна вся суспільна виробнича діяльність людей.

А.С.Канарський пише, що «природа чуттєвого об'єкта є аналогічною природі людини, здатної до чуттєвого осягнення і перетворення світу. Вся попередня історія розвитку способів виробництва людей, їх образів життя була і залишається історією становлення чуттєвого явища, історією його перетворення з природньо-байдужого на соціально-небайдужий для людини предмет. Причому сама ця небайдужість, сприймаємість, чуттєвість предмету давалася людині не одразу, хоча здібності до відчуття та споглядання в неї ніхто не віднімав. Вона давалася через тривале формування у людини суспільних потреб, прагнень та інтересів. І тільки в міру того, як розширювалося коло таких потреб, розсовувалися й самі кордони чуттєвого бачення світу людиною» [4, 132].

Ця думка співзвучна поглядам К.Маркса, який вважав чуттєвий світ сукупною чуттєвою діяльністю індивідів, що його складають. В його творах зазначено, що оточуючий чуттєвий світ – історичний продукт промисловості і суспільного стану, результат діяльності цілого ряду поколінь, кожне з яких продовжувало розвивати промисловість і способи спілкування попередників та видозмінювало соціальний лад у відповідності із зміненими потребами. Оскільки чуттєвий акт особистості є результатом усєї історії осуспільнення людей, а людський чуттєвий процес – насамперед складний соціальний акт людини, то важливо не лише визнати людину «чуттєвим предметом», а оточуючий її зовнішній світ – «чуттєвою данністю», а й представити таку даність у вигляді історично змінних умов життєдіяльності людей, а людину – як суб'єкта, що здійснює ці зміни.

Чуттєве – процес, до того ж не просто природнього, а й суспільно-історичного порядку. Це ставить питання про об'єктивність чуттєвого, тобто незалежність його існування від самих почуттів. Безперечно, чуттєве – об'єктивне. Але об'єктивне не лише тим, що підвладне відчуттю та сприйманню, а насамперед тим, що воно власне і є практика, незалежність існування якої доводиться саме зміною її діяльністю людей.

Вперше питання про історичність чуттєвої діяльності людини поставив ще Г.Гегель. Заперечуючи існування застиглої та споглядальної чуттєвості, він представив її як шаблі «самовиразу духа», до того ж таким чином, що власний рух духу визначав і розвиток форм людської чуттєвості. Однак ідеалізм не дозволив Г.Гегелю зрозуміти, що за такими формами «натхнення» чуттєвості приховані різноманітні змінні форми і способи життєдіяльності людини.

В наш час феномен людської чуттєвості продовжує цікавити багатьох дослідників. Наприклад, відомий філософ–педагог І.А.Зязюн розглядає чуттєвість як виявлення людських почуттєвих сил. В.Бітаєв у своїй докторській дисертації зазначає, що чуттєвість людини є водночас основою її самосвідомості та мотивації вчинків, визнається найближчим виявленням суб'єктивної «самості». Чуттєвість як форма духовної активності ґрунтується на переживанні єдності зі світом та його осмисленні, виступає основою ставлення людини до світу. Оцінюючи специфіку чуттєвості, автор стверджує, що почуття не відображає, а осмислює предмет, охоплює його людську значимість та проникає в нього не як у безвідносну об'єктивність, а як у співвіднесеність, співмірність сутності людини.

Зазначимо, що й нині частина дослідників сперечається щодо співвідношення розуму та почуттів. Деякі вчені продовжують переконувати, що люди – насамперед раціональні істоти, оскільки суть нашого буття є пізнавально–інтелектуальною. Примат розуму над почуттями в цих дослідженнях пояснюється тим, що за допомогою розуму сучасна людина планує свою кар'єру, розв'язує фінансові питання, робить висновки. При цьому вона слухає здебільшого голос розуму, а не серця.

Інші дослідники, навпаки, схильні вважати, що люди за своєю природою насамперед емоційні істоти. Навіть навчальний процес буде більш ефективним, якщо відбуватиметься через переживання. Немає сумніву, що розум і логіка потрібні для успішності в сучасному технократичному світі. Що характерним для сучасної людини є домінування раціональної сфери над світом почуттів і, здебільшого, вирішується названа суперечка на користь розуму. Але, зневажаючи власну емоційно–почуттєву сферу, ми тим самим руйнуємо свій внутрішній світ. Така відсутність уваги до почуттів має катастрофічні наслідки, тому що саме в них закладена вся повнота існування особистості, а багатство її внутрішнього життя визначається, насамперед, якістю та глибиною переживань.

Думку про надзвичайну важливість чуттєвої складової духовного світу людини знаходимо ще в стародавніх філософів, які обґрунтовували потребу осмислення кожної істини через людські почуття, оскільки були переконані, що немає нічого в розумі, чого спершу не було б у почуттях. Пригадаймо давній латинський вислів про те, що людський розум годується наукою і мисленням, а до світу промовляє душею. Через століття цю ж думку підтримав у своїх роботах Б.Бім–Бад, наголошуючи на дуальній сутності людини, яка є одночасно почуттєвою і раціональною істотою.

Психологи переконують, що загальне сприйняття людиною свого життя як щасливого чи нещасливого є відбиттям її емоційного стану. Недаремно в роботах К.Ушинського підкреслюється: «Думка, що почування в людині дорожчі над усе, цілком справедлива в тому відношенні, що ні в чому так не виявляється справжня, непідробна людина, як у своїх почуваннях: виявляється сама для себе й для інших, наскільки її почування доступні іншим. Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і вірно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття: в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої та її строю» [13,79].

Подібних поглядів дотримується переважна більшість сучасних вчених, які, заперечуючи можливість чисто споглядального мислення

окремо від почуттів, доводять, що зовнішні (середовищні) умови впливають на розвиток особистості не безпосередньо, а тільки проходячи крізь її чуттєву сферу, тому що людина, пізнаючи світ, бачить його в яскравих образах, гармонії звуків і фарб. Згадаймо слова В.Сухомлинського: «Якщо почуття людини скуті, – писав він, – то вони роблять розум рабом» [12,191].

Оскільки будь-яку мить свого існування ми перебуваємо в певному емоційному стані, він істотно впливає на все, що і як ми робимо, про що думаємо, що бачимо або, навпаки, не помічаємо. Саме емоції та почуття забарвлюють наше життя світлими й темними кольорами, дають нам можливість радіти і дарувати радість іншим, любити й ненавидіти, страждати і співпереживати.

З віком, становленням особистості та під впливом соціальних факторів (середовище, в якому вона зростає, вимоги та звички, характерні для суспільства й людей, що її оточують) поступово накопичуються здобутки її досвіду, відповідно, розвивається і чуттєва сфера особистості. Недаремно почуттями називають суспільно створену форму безпосереднього переживання людиною взаємодій із дійсністю, яка була сформована культурою. Пригадаймо слова К.Маркса: «Лише завдяки предметно розгорнутому багатству людської істоти розвивається, а частково і вперше породжується, багатство суб'єктивної людської чуттєвості, ... такі почуття, ...які затверджують себе як людські сутнісні сили. Тому що не тільки п'ять зовнішніх почуттів, але і так називані духовні почуття, практичні почуття (воля, любов і т.д.), – одним словом, людське почуття, людяність почуттів, – виникають лише ... завдяки олюдненій природі. Утворення п'яти зовнішніх почуттів – це робота всієї попередньої всесвітньої історії» [6,45].

Таким чином, чуттєвість, емоційний відгук – специфічна характеристика людського роду, з якої народжуються любов, ненависть, добро, зло, совість, честь, безкорисливе прагнення до високих вчинків. Але, щоб досягти досконалості, чуттєвість особистості повинна увібрати в себе людську культуру. Тільки в такому випадку вона посяде належне їй місце однієї з найважливіших сутнісних людських особливостей.

Література

1. Андрущенко В.П. Вступ до філософії. Великі філософи. – Харків: СПДФЛ Чиженко С.Ю., Тов. «РИФ», 2005. – 512с.
2. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. – М.: Изд-во АН СССР, 1956, – Т.4. – 484с.
3. Декарт Р. Сочинения: в 2-т. – М.: Мысль, 1989, – Т.1. – 572с.
4. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса: Диалектика эстетического как теория чувственного познания. – К.: Вища школа. Издательство при КГУ. – 1979. – 215с.
5. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. – М.: Мысль, 1982. – 456с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения: В 3 т. – М.: Политиздат, 1983. –Т.3. – 639с.
7. Материалисты древней Греции. – М.: Гос. изд-во полит лит-ры, 1985 – 240с.
8. Право и государство в их обоюдных отношениях: Исследование о происхождении, сущности, основных началах и способах развития цивилизации вообще / Хлебников Н. – Варшава: Тип. Варш. жанд. окр., 1874. – 498 с.

9. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения. В 2-х т. Под ред. Г.Н.Джибладзе. – М.: Педагогика, 1981. – Т.1. – 656с.
10. Сорокин П. Кризис нашего времени // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 544с.
11. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. Пер. с англ. – СПб.: Изд-во Русского Христианского Гуманитарного института, 2000. – 1056с
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Статті. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.5. – 639с.
13. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – М.: Педагогика, 1990. – Т.6. – 528с.
14. Ярмусь С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії // Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. – Мюнхен, 1988–1989. – 435с.

Загарницкая И.И. Чувственность человека как философская проблема

Освещается исторический генезис взглядов на феномен человеческой чувственности. Обосновывается мысль о том, что чувственность, эмоциональный отклик – сущностная характеристика человеческого рода, из которой рождается любовь и ненависть, добро и зло, совесть и честь. Подчеркивается, что отсутствие внимания к воспитанию чувств имеет катастрофические последствия для развития личности, потому что именно в них заложена вся полнота человеческого существования.

Ключевые слова: чувственность, эмоциональный отклик, личность.

Zagarnytska I.I. Human sensibility as the philosophical problem

The historical genesis of the points of view about the phenomena of the human sensuality is observed in this article. Settle in idea about sensuality, emotional response as the essence characteristics of humanity, which gives birth to love and hate, good and evil, conscience and honour. The point of view that the absence attention to education senses has catastrophic consequences, because exactly in them are all completeness of human existence, are settle in this article.

Key words: sensuality, emotional response, human.